

Oktatásról, családról – női szemszögből

Pénzes Dávid:

Az emancipáció útjai – a munkába állástól az oktatásig

A társadalmi változásokat leginkább gazdasági okok kényszerítik ki (kevésbé a társas viszonyok, kapcsolatok). Vagyis a jólét vagy a kevésbé jó, „rossz” lét. A feministák küzdelmei a nagy francia forradalom elejéig nyúlnak vissza. A feminizmus egy széleskörű mozgalom, amely gyakorlatilag a legkülönfélébb nézőpontból kívánta a nők esélyegyenlőségét megvalósítani. A céljuk, elsősorban a női egyenjogúság kimondatása volt minden tekintetben (ne felejtsük, ekkor a nők még nem rendelkeztek választási joggal, s vajmi kevés beleszólásuk volt a közügyekbe)². A mozgalom legerősebben Angliában jelentkezett (szüfrazsett mozgalmak). Ahogyan a társadalmak fokozatosan demokratizálódtak, úgy egyre kevesebb (jogi) különbség volt a társadalmi rétegek között. Sok országban egyre „lentebbről” lehetett egyre magasabbra jutni.

Magyarországon is kezdett megmutatkozni a női emancipációs³ törekvés. A kevesek által ismert *Teleki Blanka*, az *Életképek* (1848) című folyóiratban megjelent írásában már említi a feminizmust.⁴ A grófnő komoly változásokat akart véghezvinni. „Anyák emberekké neveljétek a hon leányait.” – írja. Ő nem csak beszélt ezekről a változásokról, hanem tett is értük. Leánynevelő intézetet hozott létre, ahol a modern magyar nőnevelést kívánta meghonosítani. Intézete 1848. december 30-án megszűnt. Őt pedig 1851-ben elfogták birtokán, majd Budapestre szállították. A gondolatai forradalmiak voltak. „Meglepő Teleki Blanka kívánsága, hiszen a zenélés magától értetődően ott szerepelt nálunk is és a művelt nyugati országokban is a nemesi-úri leányok oktatási programjában.” – írja a cikket idézve *Mészáros István*⁵.

1904-ben *Bédy-Schwimmer Rózsa* alapította meg a Feministák Egyesületét⁶. Magyarországon ekkor jelent meg először, intézményes formában a nők egyenjogúságáért folytatott küzdelem. Ennek ellenére, mindössze a nők kis töredéke foglalkozott ilyen kérdésekkel. A falusi, paraszti világban más formában jelentek meg az emancipációs törekvések, elsősorban a szokások, hagyományok terén, s ott sem azonnal, hanem fokozatosan. Olyan dolgokra kell gondolni, mint például a nők tiszteletében történt pozitív változások, vagy hogy egyre nagyobb befolyásuk lett bizonyos dolgokba. Ez természetesen nem azt jelentette, hogy a nő szava szent lett volna! Az 1960-as évekig a falvakban élő nőket nem igazán érdekelte az emancipáció. Sem a választójog, sem az iskoláztatási lehetőségek, vagy akár a szakmák közti átjárhatóság (nemi átjárhatóság). A legtöbb ember hajlamos a városi, polgári létformából kiindulni, s elfeledkezni arról, hogy más-más igények vannak falun, mint városban. Míg a városban elsősorban az értelmiségi pálya felé lehetett nyitni a nőknek, falun az értelmiségi – „közjogi” – pálya teljesen el volt zárva. A klasszikus, falusi nő szerep: „az egyik kézben fakanál, a másikban gyermek” volt.

2 Eltekintve azoktól az „nemes” hölgyektől, akik a királyok, hercegek oldalán néha valóban komoly befolyással bírtak a történelem menetére, vagy gondolhatunk akár magukra a tényleges hatalmat birtokló királynőkre is. Ám nem szabad elfelejteni, hogy ezek az emberek elsősorban születésüknek (vagy éppen szerencsájüknék) köszönhatték befolyásukat, hatalmukat.

3 A női emancipációról meglehetősen hosszú szócikket találunk a Pallas nagy lexikonában: „Nők emancipációja” címmel.

4 Teleki Blanka: Előbb a reform, aztán női emancipáció. 1848. május 7. – az írás az interneten is elérhető, a következő címen: <http://iki.elte.hu/hirnok/tankor/teleki.htm>

5 Mészáros István cikke *Az Élet és tudomány* folyóiratban jelent meg, 2001-ben. A cikk az internetről is letölthető a <http://www.sulinet.hu/eletestudomany/archiv/2001/0119/mester/mester.html> holnapról.

6 Ezen kívül egy folyóirat, *A Nő és társadalom* főszerkesztője is volt, melynek első száma 1907. január 1-jén jelent meg. Az első évfolyam teljes repertoárja elolvasható (letölthető) a Fővárosi Szabó Ervin könyvtár honlapjáról: http://www.fszek.hu/konyvtaraink/kozponti_konyvtar/szociologiai_gyujtemeny/_mtda_-_digitalis_szociologiatorteneti_archivum/?article_hid=5943

Kenedi Géza tanulmányaiban⁷ (1902) még a férfi és női agy és testsúly különbségeiről, valamint a férfi és női agy hasonlóságairól és ennek a munkában való következményeiről értekezik (mai szemmel nézve ez „furcsa” megközelítésnek hat, ugyanis korántsem orvostudományi, vagy pszichológiai szempontból közelítette meg a kérdést). Dr. Pisztóry Mór egyetemi tanár (1873-ban, Győrben) a következő álláspontra jut: „Ha a nő örökre az élet zajában és küzdelmeiben lesz kénytelen tölteni napjait, akkor nem csak a családi élet lesz tönkre téve, de a nő elveszti azt, a mi valódi szabadságának egyetlen biztosítéka: a férfi-nem t i s z t e l e t !”⁸ Számtalan – esetlen – filozófiai vita folyt (főleg baloldali gondolkodású filozófusok között) arról, hogy a nők mennyire bírják a munkát, továbbá arról is, hogy milyen munkára lennének alkalmasak. A mérnöki pálya például teljesen el volt zárva előlük: 1918-ig a Királyi József Műszaki Egyetemre a nőknek lehetetlen volt bejutni. Tömeges jelentkezés nem volt, ám még elvi lehetőség sem nyílt arra, hogy felvételt nyerjenek az intézménybe. Akkoriban még nem hittek abban, hogy a nők képesek lennének, főleg az akkor még a férfiak által uralt, szellemi munkák elvégzésére. Azóta bebizonyosodott, hogy igenis alkalmasak, sőt, sok esetben képesek jobban teljesíteni is, ugyanazon a területen, mint a férfiak. Magyarországon 1896-ban iratkozott be először nő a Budapesti Egyetemre. Később már egyre több nő jelent meg a felsőoktatásban, ám korántsem volt olyannyira gyakori, mint ma (emellett azt sem szabad elfelejteni, hogy akkoriban a felvett hallgatók száma a mai létszám töredéke volt).

Az I. világháború arcul csapta az európai társadalmakat. Olyan új háború volt ez, melyre senki sem volt „kellőképpen” felkészülve. A veszteségek – mind emberi, mind anyagi értelemben – az akkori elképzeléseket felülmúlták (a gépesítés, a gáztámadások, az állóháború borzalmai). A férfi „nyersanyag” fogyott, így egyre több nő volt kénytelen a gyárakban munkába állni. A női munkaerőre elsősorban a gyárakban volt szükség (a hátszágban), ám számos nő látott el humanitárius (ételosztás, gyermekvédelem), valamint frontszolgálatot (elsősorban, mint ápolók). Tették mindent férfi társaiknál kevesebb fizetésért és megbecsülésért. S a nők megállták a helyüket. Ám amire kevesen számítottak, hogy a nők egy része nem kívánta visszakapni korábbi életvitelét, egyeseknek pedig hadiözvegyként meg kellett tartani az állásukat. Ugyanakkor még élt a háború előtti sztereotípiá, hogy nőknek otthon kell nevelni a gyermeket és ízlésesen, erkölcsösen élni a társasági életet.⁹

„A háború elsöpört minden romantikus illúziót, többek között a csak a családjaért élő, támaszra szoruló, gyenge asszony képét is. Új ideál született: az izmos, fiús nő, aki nem szorul fűzőviselésre, de nem is túrná azt, szívesebben hord rövid frizurát, mint tornyos fodrászremeket, sőt a nadrág sem elképzelhetetlen számára.”¹⁰

Ekkor kevesen vették észre, hogy új idők jönnek a férfi és nő társadalmi szerepének megítélésében. A két világháború között a nők egy része tovább dolgozott a gyárakban, mások tovább folytatták régi – háború előtti

– életüket cselédként, nevelőnőként, mosónőként (például József Attila édesanyja), esetleg szakácsnőként. Persze voltak olyan nők is, akik nem lelkesedtek azért, hogy „társaik” a házasságban önállóságot keressenek: „Ne keresse a házasságban az önállóságot és függetlenséget, legyen olyan, amilyenek a férje akarja, alkalmazkodjék hozzá, legyen férje visszfénye. Mert a jó házasság alapja a lelkek harmóniája és a nevelés feladata, hogy a nő tudatában legyen annak, hogy ezt a harmóniát neki kell megteremtenie.” – írta Szegedy-Maszák Aladárné (a Katolikus Háziaszonyok Országos Szövetségének elnöke).¹¹

A két világháború között sokat változott a lányok beiskolázása is. Egyrészt jelentősen megnőtt az iskolába járó lányok száma, s ezt törvényileg is segítették. Ez volt az 1926. évi 24. törvénycikk.¹² A törvénycikk két fő fejezetre oszlik, az első a leányközépiskoláról szól, a második a leánykollégiumokról. A törvény előírta a rendes tárgyakat is, vagyis azokat, amelyeket tanítani kell. Mindkét iskolatípusban (leánygimnázium és leánylíceum) tanítottak hittant, magyart, történelmet, filozófiát, rajzot, éneket és a ma ismert tárgyak többségét. A fő különbség az volt, hogy míg a leánygimnáziumban latint is kellett tanulni, addig a leánylíceumban választhattak a tanulók – törvény szerint – francia, angol, vagy olasz nyelv és irodalom között. Ez természetesen egy másfajta műveltséget is jelentett.

A két világháború között folyamatosan kondicionálták a magyar népet a revízióra, s ebben az oktatásnak és az egyháznak is komoly szerepe volt. Az oktatásban elsősorban olyan sajátosságok játszottak szerepet, mint például az,

7 Kenedi Géza: Feminista tanulmányok. Forrás: Magyar Társadalomtudományok Digitális Archívuma (későbbiekben mtd@)

8 Dr. Pisztóry Mór: A nő-emancipatio. Forrás:mtd@

9 Erről a korábbi életről, részletes leírás olvasható a „Tájékoztató a Feministák Egyesületének céljairól és munkatervéről” című kiadványban. Itt a leírt, idealizált szerepből próbálták kimozdítani a nőket (inkább kevesebb, mint több sikerrel) Forrás:MTD@

10 Sedlmayr Krisztina: Női divat az első világháború után. A cikk az interneten is olvasható a Sulinet oldalán: <http://www.sulinet.hu/tart/fcikk/Kda/0/11445/1>

11 Idézi Pukánszky Béla: A nőnevelés évezreidei 48. oldal www.staff.u-szeged.hu/~comenius/nonev.doc

12 A törvénycikk megtalálható a <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7684> weboldalon.

hogyan Nagy-Magyarország térképén tanulták a földrajzot, s kiemelten fontos szerep hárult a magyar nemzeti nyelv és irodalom tanítására (az identitás megszilárdítására). *Klebelsberg Kunó* iskolareformja is elsősorban a „kultúrfölkény” megvalósulását szolgálta. A népiskolai program keretében ötezer, főként tanyai iskolát létesített, és a középiskolai oktatást is megreformálta azáltal, hogy bevezette a reál gimnáziumot. Az ifjúság sportoktatására is igen nagy hangsúlyt helyezett, megszervezte a Testnevelési Főiskolát. Megalkototta a Magyar Olimpiai Bizottságot, de a kiváló magyar sportteljesítményekben nemcsak hazánk jó hírnevének propagandáját látta, hanem azt is szerette volna elérni, hogy a jövő nemzedék izmos, életerős ifjakból álljon és természetesen, az iskolarendszer révén, művelt ifjakból. Ennek a törekvésnek a háborús készültség okán volt jelentősége. A testnevelés tantárgynak a jó kondíciójú, egészséges katonák képzése volt az igazi célja.

Az 1927. évi augusztus 24-i (63 000. számú) miniszteri rendelet szabályozta a nők egyetemre jutását. A katolikus, hittudományi, valamint a jogi karok továbbra is zárva maradtak előttük, ám a József Nádor Műegyetem mérnöki, gépészmérnöki, vegyészmérnöki osztályán, külön tanári engedéllyel, 5%-ig lehetőségük volt diplomát szerezni. Az 1925-ben alapított Testnevelési Főiskolán, valamint a művészeti főiskolákon, s az 1928-ban Szegeden létrehozott Polgári Iskolai Tanárképző Főiskolán a férfiakkal majdhogynem egyenlő esélyekkel tanulhattak.¹³ Emellett különleges lehetőségnek számít, hogy a négy évfolyamos tanárképző főiskolákon érettségi nélkül (!) tanulhattak férfiak és nők egyaránt.

A két világháború közötti időszakban megnyíltak az oktatási intézmények a nők előtt. Igaz, mindenre rányomta bélyegét a revíziós törekvés és a túldimenzionált nemzeti nagyság ideológiája.

A II. világháború újból lángba borította Európát. A nők ismét tömegesen álltak munkába és újra megállták a helyüket. Magyarországon 1946-ban a XXII. törvénycikk¹⁴ értelmében megnyitották az utat nőknek minden világi karra (egyetemi és főiskolai karra egyaránt), s annak bármely szakára (a törvény a 3. pontban kimondja, hogy „nem érinti a hittudományi karokra való felvétel tekintetében eddig fennálló szabályozást.”). Egyéb változások is történtek a magyar oktatási rendszerben: még a II. világháború előtt megkezdtek, de a háború miatt, csak annak befejezése után tudták befejezni a 8 osztályos általános iskolák létrehozását. Mind az általános iskolába, mind a középiskolába modern, haladó szellemiségű tananyag került¹⁵, ezen kívül megadták a választás lehetőségét (pl. többféle idegen nyelv, fakultációk, a latin órák számának csökkentése). Jelentősen átszervezték a tanárképzést is.

Az újjáalakult, újjászerveződött iskolákba pedagógusok kellettek, a nők számára pedig ideális terepnek bizonyult az oktatás, nevelés. Az ötvenes években Magyarországon (is) bekövetkezett „baby boom” pedig szükségessé tette a tanári létszám növelését.

1948 után kiépült az új diktatúra, amely az egyenlőség nevében (akár erőltetve is) a nők emancipációját is segíteni kívánta. Az ötvenes években tovább folytatódott a tanári pályán az elnöiesedés (különösen alsó tagozatban – ennek máig tartó hatásai vannak). A középiskolákban is jelentősen megnőtt a női tanárok száma, ám ezt befolyásolta (s napjainkban is befolyásolja), hogy milyen típusú iskoláról beszélünk (például gépipari technikum, gimnázium).

Persze joggal merül fel a kérdés, hogy miért lenne baj, hogy megnő a női tanárok száma egy-egy oktatási intézményben? A válasz egyszerű: a gyerekek – akik az oktatás *elfelejtett* és sokszor az oktatást *elszenvedett* alanyai – így kizárólag egyféle szerep-moddelllel találkozhatnak. S nem elfogadható érv – pszichológiai szempontból sem – az, hogy a nők „alkalmasabbak” – az anya-gyerek kapcsolat révén – a nevelésre, mint a férfiak. A két nem közötti sajátosságokat és egyben a nevelésükhöz, fejlesztésükhöz szükséges sajátosságokat is másként kell(ene) biztosítani. A női nevelők hajlamosabbak a fiúk – természetes – versengés iránti vágyát „agresszívebbnek” látni, mint amilyen a valóságban. Emellett ne felejtjük el azt sem, hogy az apa-modell – biztonság, stabilitás – egészen más habitust, értékrendet és más viselkedésmoddelt követel meg. Ha csak az egyik modellel találkozhat a gyermek az nem csak a személyiségét befolyásolhatja, hanem egyben kulturális (!) hátrányt is okozhat.

Sok nő a felemelkedés lehetőségét látta a pedagóguspályán (értelmiségivé válhat). *Dombrádi Dolch Erzsébet* (1906-2002) a pedagóguspályán futott be karriert, a szegedi, reformpedagógiai elvek alapján működött Kert Iskola (1936-1940) vezetőjeként.¹⁶

Az oktatási rendszer pedig biztos – és a lehetőségekhez képes tisztességes – megélhetést biztosított a Kádár-rendszerben. Mindehhez a szocializmus hamis egyenlőség-kultusza kiváló feltételt adott. Ez az „ellenőrzött egyenlőség” még mindig egyenlőbb viszonyokat teremtett és sokkal inkább segítette a nők helyzetének javulását, mint

13 Pukánszky Béla: A nőnevelés évezreidei 48. oldal www.staff.u-szeged.hu/~comenius/nonev.doc

14 A törvénycikk megtalálható a <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8240> weboldalon.

15 Dr. Magyarné Sztankovics Ilona: Neveléstörténet. Comenius Kiadó Bt. 2001., Pécs

16 Pukánszky Béla: A nőnevelés évezreidei 48. oldal www.staff.u-szeged.hu/~comenius/nonev.doc

Ausztriában.¹⁷ Ezt az egyenlőséget szolgálta, hogy az 1960-as években koedukálttá tették az osztályokat, melyet 50 évvel azelőtt lehetetlennek, sőt károsnak tartottak. Az egyenlőség leginkább a fóti gyermekvárosban volt tetten érhető. Itt mindenki sorszámot kapott (mint egy börtönben), s ugyanolyan ruhát viselt (természetesen figyelembe véve a nemi különbségeket, a fiúk nadrágot, a lányok pedig szoknyát kaptak)¹⁸. Mindezekon felül még komoly ideológiai nevelés is folyt.

A szocialista országokban az iskola fontos szerepet játszott (melynek pontos és hiteles történetével máig adós a neveléstörténet) a társadalom nevelésében, átalakításában. Az iskola feladata az erkölcsös (szocialista erkölcs), a szocialista társadalmat maga elé helyező honpolgár *nevelése* volt. Ezt szolgálta az úttörő-mozgalom, majd pedig a KISZ is.

A totalitárius rendszereknek, mint amilyen a Kádár-rendszer is volt, egyik legsajátosabb tulajdonsága annak homogén jellege. Mivel a „társadalom értékrendje”, valamint az állam értékrendje jelentősen egybeesik, megkönnyíti a diákok (ideológiai) nevelését, hiszen nem csak az iskola, hanem a társadalom is „nevel” azáltal, hogy kikényszeríti a megfelelő viselkedést, öltözködést (a hatvanas-hetvenes évek lengébb, „sportosabb” divatját még megtúrték). S a női szerepek – részben a korábbi sztereotípiák miatt – amúgy is predesztinálták a nőket a tanári pályára.

A szocializmus alatt teljesen nyílttá vált az oktatás (a beiskoláztatás 99,9% százalékos volt – és ma is annyi). A mindenkire kiterjedő kötelező általános iskola és ennek szankciókkal kísért betartatása vitathatatlanul sokat javított a társadalom kultúráltságán. A nők rendszeres munkába állása pedig kétpillérűvé tette a családi jövedelemforrást. Ám mindeztől függetlenül az erőltetett iparosítás, erőltetett urbanizáció, a munkásszállókon való élet, beilleszkedési zavarok komoly problémák elé állították a családokat (előbb az alkoholizmus, majd később drogproblémák).

A II. világháború után, köszönhetően a szabadabbá tett világi oktatásnak, megnyílt a nők előtt is a felemelkedés lehetősége. Azáltal, hogy a nők is tanulhattak, kiszakadhattak korábbi szerepeikből, s a magyar társadalom elindulhatott a „modern társadalom” irányába. A tanárhiány, valamint a korábbi sztereotípiák, szerepfelfogások eltűnése nagyban segítette a nők felemelkedésének útját. Mindezt elősegítette az átszervezett oktatás (egyszerűsödött a közoktatás és a felsőoktatás rendszere), valamint (később) a szocialista egyenlőség idealizmusa (sokszor kényszere), túlon túl leegyszerűsített (és hibás) társadalomképe.

Bacsó Ágnes: Darázsfészkek

17 Fodor Éva: A női emancipáció Magyarországon és Ausztriában, 1972-1992., Szociológiai szemle 2003/1

18 A fóti gyermekvárosról, s az ott folyó nevelésről lásd: Bacsó Judit: Mintamókus. Neoprológus Kiadói és Kulturális Szolgáltató Bt. , 2006